

Плекаймо сучасну інтелектуальну еліту

Освіта, як особливо важливий інститут соціалізації, виступає в якості функції соціуму і реалізується в мінливих історичних ситуаціях та постійно оновлюваних соціальних взаєминах.

1. Постановка проблеми у загальному вигляді: як твердив ще Іоаникій Галятовський, проповідь має складатись із трьох частин: екзордіуму, тобто вступу, нарації – викладу основного змісту і конклюдії – висновку.

Серед відомих дослідників проблеми розвитку елітної освіти ми називаємо: Г. Ашина (Мировое элитное образование. – М., Анкил, 2008), І. Зязюна, В. Кременя (Еліта: витоки, сутність, перспектива: за ред.В. Кременя. – К., 2012. – 527 с., В. Лутая (Філософія сучасної освіти. – К., 1996 – 256 с.), а також В. Андрущенко, В. Толстоухова та ін.

Екзордіум: Відповідно до потреб розвитку сучасного суспільства, а також в ім'я принципів демократії та соціальної справедливості необхідно розвивати елітну освіту, у процесі опанування якої відбувається відбір неординарних, обдарованих членів суспільства, здатних мислити нестандартно.

Нарація: Означення «елітна» стосується освіти для вузького кола осіб, вона передбачає закриту систему шкіл, коледжів, університетів, учні та студенти яких мають висококласних учителів та викладачів. Але при цьому індивідуальні можливості особи, що вчиться, відходять на другий план, отож такий підхід в дійсності буде відповідати не елітній (високої якості), а «елітарній» (освіті для еліти).

Елітна освіта має відкритий характер, оскільки нею охоплюються талановиті молоді люди з високими інтелектуальними здібностями – представники різних соціальних прошарків, критерієм відбору яких є не знатність, багатство чи зв'язки, а саме інтелектуальні та моральні якості. Особливо важливою функцією елітної освіти є підготовка управлінського

шару людей високої професійної кваліфікації, які посідають найбільш відповідальні суспільні і політичні пости. Елітна освіта – поле конкурентного відбору найздібніших високоморальних людей, виявлення і виховання талантів, що мають комунікативні здібності, лідерські якості. На виході цієї системи – культурна і політико-адміністративна еліта.

Елітна освіта передбачає також формування стійкого інтересу до творчого характеру діяльності. У процесі формування еліти знань творяться цінності, які плекаються разом з людиною і базуються на сумлінні, моральності, чеснотах, вірності переконанням і своєму народу.

Елітарна освіта призначена для привілейованих класів суспільства, представників знатних («еліта крові») і найбільш забезпечених сімей («еліта багатства»). Ця система існує не одне тисячоліття і призначена не тільки для закріплення і відтворення безпосередньо знань, але, більшою мірою, для створення і закріплення цінностей певних соціальних груп, класів, станів.

Перші класичні взірці рефлексії щодо суті елітарної освіти, її призначення належать до VI – IV ст до н.е. Одна з перших цілісних систем елітної освіти, що впливала на культуру Китаю і всієї Східної та Південно-Східної Азії впродовж двох з половиною тисячоліть, була розроблена Конфуцієм. Вона передбачала не стільки отримання знань, скільки духовне і моральне самоудосконалення. Людина еліти була такою завдяки самовихованню та освіті.

Таким чином, перед особою незнатного походження відкривалась можливість увійти в еліту суспільства, якщо вона виявляла значні здібності, старанно трудилась, була зразком добродеті. Ця освітня система стала першою, що включала принцип рівних можливостей.

Великі античні філософи були, як правило, засновниками власних шкіл і видатними педагогами: Піфагор, Платон, Аристотель, Епікур, Сократ, знаменитий гурток якого був неформальною елітною школою, в якій застосовували методи елітопедагогіки.

Платон уперше в європейській традиції дав розгорнуте філософське обґрунтування системи освіти, чітко формулюючи її соціальні цілі: «Закон ставить метою не благо однієї якої-небудь верстви населення, а благо всієї держави. То переконанням, то силою забезпечує він усіх громадян, роблячи так, щоб вони були одне одному взаємно корисні тією мірою, якою вони взагалі можуть бути корисними для всього суспільства» [9, 342].

Платон вибудовував освітню систему, адекватну своєму часу, втілював педагогічні ідеї про послідовність наук, домінування абстрактних дисциплін, становий поділ системи освіти, необхідність її державної, суспільної форм.

Власне Платоном була розроблена система елітної освіти. Його філософія – не для натовпу, не для всіх, а для вибраних і тому не підлягає масовому тиражуванню, має своє призначення – плекати аристократів духу. Однак Платон не був вільним від консервативної установки, згідно якої представники різних класів і верств суспільства «переважно» народжують собі подібних, він визнавав, що «все ж буває, що від золота народжується срібне потомство, а від срібла – золоте; те ж і в останніх випадках» [9, 345]. Тому класова ознака не є строго наслідуваною, і справедливо було би здібних представників нижніх шарів суспільства переводити у вищі, а менш здібних з вищих шарів – у нижчі.

Аристотель визначив домінування державних цілей у вихованні і освіті: «Важко передбачити, що хто-небудь буде сумніватись у тім, що законотворець має поставитися з особливою увагою до виховання молоді, бо в тих державах, де це відсутнє, і сам державний устрій терпить занепад. Адже виховання має відповідати кожному державному ладу: властивий кожному державному ладу характер зазвичай служить його збереженню і понад усе – його установленню, як, наприклад, демократичний характер – демократії, олігархічний характер – олігархії; і завжди кращий характер забезпечує кращий різновид ладу» [1, 83]. Лікей Аристотеля здійснював не тільки навчальну функцію; в його стінах велась розробка філософських знань. Вчений висував завдання виховання духовної аристократії, тобто

«елітизацію» особистості, вважаючи, що глибини філософії доступні тільки обраним.

У Стародавньому Римі освіта мала аристократичний характер і була більш прагматичною, практично орієнтованою. Молодий аристократ виховувався найперше в сім'ї, де і отримував початкову освіту. Далі йшла граматична школа, в якій він опановував грецьку і латинську мови та літератури. Потім йшла риторична школа, головною метою якої був розвиток ораторського мистецтва. Середньовічна освіта мала на меті формувати свідомість і моральність у руслі релігійного світогляду. З появою монастирських шкіл, далі – відкриттям перших університетів у XII-XIII ст. монополія придворної освіти закінчилась. Панування «еліти» крові сприяло закриттю придворної освіти, яка в університетах мала більш світський характер. Тут вивчались аристотелева логіка, фізика, латина, грека, метафізика, математика та ін. Не дивлячись на засилля релігійної догматики, університети сприяли розвитку наук, а їх автономія дозволила дати значну академічну, творчу свободу своїм викладачам, а також, певною мірою, – і студентам.

За таких умов окреслюється ідеал людини як мудреця і філософа. В університетах на перше місце виходять таланти, здібності і особисті устремління індивідів. Широко популярними стають роботи філософів Кампанелли, Монтеня, Рабле, Макіавеллі, йде становлення нових філософських концепцій і нової системи теорії освіти і педагогіки. Узагальнюючи досвід розвитку світового інституту освіти, видатний іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет в книзі «Місія університету» писав, що саме університети є центрами виховання інтелектуальної еліти, оскільки в них закладена ідея елітаризації суб'єктів освіти. Місію університету він бачив найперше у вихованні «аристократії талантів».

Після Тридцятилітньої війни в Європі устанавлюється врівноваженість, яка ґрунтується на національно-духовних міжнародних правових принципах, в культурі стають провідними розум, наука, ідеологія. Відбувається

усвідомлення людством історичної цінності освіти (Бекон, Гоббс, Коменський, Руссо) та школи як «майстерні істинних людей» [7, 134].

У «Законах добре організованої школи» Я.А. Коменський зауважив, що «... у всіх діяннях і вправах у школі слід прагнути до того, аби юні кандидати в життя навчилися усього, що їм зустрінеться в житті, 1) знати, 2) вміти, 3) висловлювати, 4) приміняти до добродія і 5) до благочестя» [7, 135].

Конверну технологію класно-урочної системи ввів, як відомо, Ян Амос Коменський. Це був абсолютно новий підхід до організації навчального процесу і чимало компонентів його «Великої дидактики» реалізуються в системі освіти і понині.

У відповідності з духом філософської системи, яка панувала в той час, учений висунув принципи соціальної корисності освіти, соціальної рівності і справедливості, нову ієрархію цінностей (пріоритет розуму), принцип універсальності знання і, нарешті, орієнтацію на благо людського роду і держави. Коменський здійснив переворот у змісті і організації освіти, склавши проект нової школи за допомогою стандартизації навчального матеріалу на всіх етапах, він створив першу гуманітарну технологію. Технологічність освіти припускала рівні можливості для всіх учнів, передбачала взаємозаміну і узгодженість основних складових елементів діяльності: учителів, котрих готують рівною мірою, підручників, програм, навчальних закладів. Практична реалізація егалітарної педагогіки (егалітаризм – концепція всезагальної рівності як принципу організації рівноправності, фр. *egalitarism* – егалітаризм, від *egalitaire* – рівноправний, зрівняльний [10, 957]) потребувала розгортання великого обсягу робіт упродовж трьохсот літ, завершених лише у ХХ ст., коли у всіх розвинутих країнах упроваджено в життя його головну працю «Велика дидактика», в котрій усі закони і правила навчання виведені із природи людини (звідси і принцип природовідповідності), зокрема «Куди не тягнуть здібності, туди не штовхай. Боротися з природою – марна справа» [5, 157], або: «Кожний

присвятить себе тому видові занять, до якого, як про це можна зробити висновок з вірних ознак, його призначила природа» [5, 219].

Коли у всіх розвинених країнах була повністю ліквідована неграмотність і освіта стала масовою, тобто егалітарною, виникла необхідність «вчити всіх, всьому, всебічно... Вчити всіх – означає вселяти в людей різного віку і обдарувань більш повне пізнання речей. Вчити всьому – тобто всьому, що удосконалює людську природу: знанню всього істинного, вибору всього хорошого, удосконаленню всього необхідного. Учити всебічно – значить досконало, а саме впевнено і міцно; до того ж приємно і захоплююче; швидко, тобто всюди і завжди розсудливо» [6, 423], тобто бути мудрими в думках, святими в бажаннях і могутніми силою божою в ділах своїх [6, 412].

Внаслідок активізації егалітарної освіти її функції зазнають змін, а вона сама отримує новий смисл, стає не просто освітою, котра була раніше сама по собі характеристикою «еліти» (тобто коли освіта була доступна не всім), а набуває високої якості. «Якщо раніше для того, щоб виділитись із загальної маси, індивіду достатньо було стати просто освіченим, тобто отримати певну будь-яку освіту, то в нових умовах для досягнення таких цілей людині необхідно стати високоосвіченою, тобто отримати освіту високої якості» [8, 135].

В Україні створення елітних освітніх інститутів почалось в XVI – XVII століттях у формі братських шкіл, які існували як суспільні, а не приватні заклади, доступні представникам різних прошарків суспільства незалежно від їх соціального походження. Першу братську школу заснувало Успенське братство у Львові 1586 р., далі була Острозька школа, з якої вийшли М. Смотрицький, П. Конашевич-Сагайдачний, І. Борецький. До її програми входили риторика, діалектика, астрономія. У її друкарні була видана перша повна Біблія, перша граматики церковнослов'янської мови, «Часослов». Братства створювали і елітарні школи, і середні, і навіть вищі заклади, зокрема Києво-Могилянський колегіум. Києво-Могилянська академія була

заснована у 1632 році завдяки об'єднанню школи богоявленського братства (заснованої 1015 р.) та школи при Києво-Печерській лаврі (заснованій 1631 р.). Лекції тут читались переважно латиною, вивчались грека та слов'янська мови. Викладачі (поряд із схоластиком) користувались педагогікою гуманізму, опрацьовували проблеми логіки, психології, духовної громадянської педагогіки; проводились публічні диспути, ставилися вистави релігійного, морального змісту. Серед вихованців Києво-Могилянської академії – широко відомі представники української еліти, як-от: С. Полоцький, Я. Козельський, Г. Сковорода, Є. Славинецький, гетьман України І. Самойлович. За її взірцем були створені колегіуми в Чернігові (1701), Харкові (1726), Переяславі (1738).

Досвід Києво-Могилянської академії було використано у створенні Московської Слов'яно-греко-латинської академії. Києво-Могилянська академія діяла до 1817 р., а з 1819 року – як Київська духовна академія. Діяльність Києво-Могилянської академії як ВНЗ поновлено у 1991 р.

До найдавніших і головних типів європейського ВНЗ, де готували українську національну еліту, були університети, а саме: Львівський (1661 р.), Харківський (1805), Київський (сьогодні – національний імені Т. Шевченка, заснований у 1834 р.), Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (1898) та ін. У незалежній Україні створюються та успішно функціонують державні і недержавні університети як елітарні науково-освітні заклади технічного, педагогічного, медичного, аграрного та інших профілів.

Отже, щоб в Україні своя наукова еліта була при владі, потрібна державна програма підготовки і виховання елітних кадрів, а також елітні навчальні заклади, починаючи від дошкілля, від першого класу і до завершення навчання у вищій школі. Талановиту юнь слід своєчасно виявляти, починаючи з найніжнішого віку, і виховувати у відповідних навчальних закладах за спеціальними програмами. Ці заклади мають діяти на

засадах державної ідеології, української мови, культури, духовності, українського світобачення.

«Виховання майбутньої еліти повинно бути спрямоване на особистість. Основним принципом має бути вимога: пам'ятайте, що ви українці! Нехай жодна поршинка не заплямує честі українця! Кожне наступне покоління громадян України повинно бути патріотичнішим від попереднього. Мужність, сміливість, впевненість – якості, потрібні сучасній і майбутній еліті» [11, 75].

Важливою особливістю культурного життя України стало формування в ХІХ ст. верств інтелігенції, котра здійснила благодатний вплив на творення національної еліти, суттєво вплинула на духовне та соціальне життя країни, а її кращі представники походили, як правило, з елітних навчальних закладів.

У радянський період відбулася заміна класичних гімназій і реальних училищ системою «єдиної трудової школи», що спричинило ліквідацію елітної освіти і появу масової школи, а це допомогло ліквідувати неграмотність, реалізувало проголошене право всього населення на всезагальну середню освіту, що стала обов'язковою, а також розширило масштаби вищої освіти. В той же час, масова школа стандартизувала навчання, ігноруючи індивідуальні особливості учнів.

Для задоволення нестандартних освітніх потреб у радянський період було створено елітні спеціалізовані фізико-математичні школи при Московському, Ленінградському, Новосибірському, Київському, Харківському, Одеському, Львівському університетах, а також художні, музичні, хореографічні студії, спортивні школи для обдарованих дітей.

Елітна освіта історично виникла і розвивалась у рамках елітарної, поступово в її отриманні все більшу роль стали посідати не заможність, знатність, зв'язки батьків, а здібності, обдарованість дітей. Елітна освіта, як момент диференціації навчання в цілому, відповідає процесу індивідуалізації, що є особливо важливою тенденцією сучасного суспільства.

Отже, відмінністю елітної і елітарної освіти є ступінь відкритості системи. Система елітної освіти є відкритою, тобто до неї залучені учні, які володіють високими інтелектуальними здібностями, незалежно від того, до якого суспільного прошарку вони належать. Критерієм відбору є не знатність чи заможність батьків, а найперше – інтелектуальні якості, таланти претендентів, в той час, як елітарна освіта є закритою системою і не залежить від індивідуальних якостей особистості.

Високий рівень інноваційної здібності країни – умова і узагальнююча характеристика її конкурентноздатності. У світі йде гостра конкуренція за спеціалістів, які володіють новаторськими якостями. Елітна освіта, покликана виховувати людей інноваційного, креативного складу, формувати розвинену особистість, здатну жити в інноваційно-технологічному просторі і демократичному суспільстві – в цьому особливо важлива її місія [2, 330].

Талановиті елітні вчені виростають з обдарованих дітей, яких ми маємо відшукувати вже в дошкільному віці, і далі їх плекати, аби жодне обдарування не було втрачено. Елітне виховання інтелігенції нації починається з дошкільця.

Конклюдія (висновок): Очевидним є наступне: виникнення і утвердження елітної чи й елітарної освіти почалося ще до н.е. і в різних варіантах прижилося донині. Тому вважаємо слушною думку Я.А. Коменського, висловлену ним у «Пампедії» понад 300 літ тому: «Те, що швидко виникає – швидко і гине; над чим довго і ретельно трудяться – переживає віки» [6, 417].

Отже, як мудро твердить академік В. Кремень: «Державі потрібна власне національна еліта – високо інтелектуальна, професійно відповідальна, глибоко патріотична, віддана власному народові, Україні» [4, 58].

Література

1. Аристотель. Политика. – М., 1911
2. Ашин Г.К. Мировое элитное образование. – М.: Анкил, 2008. – 360 с.

3. Біблія (Буття, 1:26)
4. Еліта: витоки, сутність, перспектива / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, С. Н. Пролєєв [та ін.]; за ред. В. Г. Кременя. – К.: Т-во «Знання» України, 2012. – 527 с.
5. Коменський Я.А. Велика дидактика / Коменський Я.А. Вибр. пед. тв. – Т.І. – К.: Рад. школа, 1940. – 248 с.
6. Коменский Я.А. Всеобщий совет об исправлении дел человеческих / Коменский Я.А. Избр. пед. соч.: В двух т. – Т.2. – М.: Педагогика, 1982. – С. 285-469.
7. Коменский Я.А. Законы хорошо организованной школы // Коменский Я.А. Избр. пед. соч.: В 2-х т. – Т.2. – М.: Педагогика – 1982. – С. 133-163.
8. Петров В.В. Генезис элитного образования и его функции в современном обществе / Философия образования. – 2010. – № 2, с. 130-137.
9. Платон. Государство. Кн VII // Платон. Соч.: В 3 т. – М.: Мысль, 1997. – Т.3, ч. I. – с. 321-354.
10. Современный словарь иностранных слов: Толкование, словоупотребление, словообразование, этимология / Л.М. Баш, А.В. Боброва и др. Изд-е 4-е, стереотипное. – М.: Цитадель-Трейд, Рипол – Классик, 2003. – 960 с.
11. Чепига М.П. Плекаймо інтелектуальну еліту. Навчальний посібник. – Львів: Тріада плюс, 2007. – 536с.

Анотація

В статті йдеться про елітну освіту, проводиться її порівняння з елітарною і егалітарною. На думку автора, доцільним є розширення елітної освіти, яка посідає важливу роль в формуванні інтелектуальної, культурної та політичної еліти.

Ключові слова: елітна освіта, елітарна освіта, егалітарна освіта, еліта.

Аннотация

В статье рассматривается элитное образование, проводится его сравнение с элитарным и эгалитарным. Автор делает вывод о необходимости расширения элитного

образования, которое занимает особое положение в формировании интеллектуальной, культурной и политической элиты.

Ключевые слова: элитное образование, элитарное образование, эгалитарное образование, элита.

Annotation

The article deals with elite education. It is also conduct comparison with the elitist and egalitarian education. The author believes it is reasonable expansion of an elite education, which occupies an important role in shaping the intellectual, cultural and political elite.

Keywords: elite education, elitist education, egalitarian education, elite.